

Για το Ταξίδι στο Παρελθόν του Abel Paz

Η εξουσία είναι της ιστορίας η ευκοιλιότητα

Νίκος Καρούζος

Ο ευρύτερος αναρχικός και αντιεξουσιαστικός χώρος, παρασυρμένος από τη σαγήνη του ακτιβισμού και της άμεσης δράσης, συχνά παραβλέπει –αν δεν περιφρονεί κιόλας– την αξία της θεωρίας. Η πολιτική ηγεμονία όμως, πριν γίνει τέτοια, είναι ηγεμονία στο χώρο των ιδεών, των κυρίαρχων αντιλήψεων και των φαντασιακών σημασιών. Μια ελπιδοφόρα στροφή, ωστόσο, του χώρου αυτού σε εκδοτικά εγχειρήματα και περιοδικά παρατηρείται σταθερά τα τελευταία χρόνια, δείχνοντας πως αρκετοί αντιλαμβάνονται, επιτέλους, τη σημασία της ρήσης του Ντουρούτι ότι «σε κάθε πόλη πρέπει να στηθεί κι ένας αναρχικός εκδοτικός οίκος». Καμιά ουσιαστική επαναστατική αλλαγή, εσωτερική και εξωτερική, δεν μπορεί ποτέ να γίνει με άναρθρες κραυγές και συνθήματα. Σαφώς, τα εγχειρήματα αυτά δεν προσφέρονται για άμεσα, εύκολα και εντυπωσιακά αποτελέσματα· απαιτούν από τους φορείς τους κόπο, αφοσίωση, υπομονή κι επιμονή, και λειτουργούν μόνο σε βάθος χρόνου, όπως συμβαίνει με κάθε τι ουσιαστικό στη ζωή. Ότι είναι η ανθρακιά για τη φλόγα, είναι και οι επαναστατικές ιδέες για τον σκοπό της ανθρώπινης χειραφέτησης.

Στην προοπτική αυτή, μόνο ευπρόσδεκτη μπορεί να είναι η εμφάνιση ενός νέου εκδοτικού οίκου, του Κουρσάλ, που εγκαινιάζει την παρουσία του με την επανέκδοση του πολύ σημαντικού βιβλίου του Abel Paz *Ταξίδι στο παρελθόν* που είχε κυκλοφορήσει πριν χρόνια από την αναρχική εφημερίδα ΑΛΦΑ, σε προσεκτική και καμωμένη με μεράκι μετάφραση του Νίκου Νικολαΐδη.

Ο Abel Paz (Diego Camacho το πραγματικό του όνομα) γεννήθηκε το 1921 και μέχρι το τέλος της ζωής του παρέμεινε αταλάντευτα αναρχικός καθώς και ένας άνθρωπος γεμάτος πάθος για τη ζωή.¹ Αυτό που καθιστά ιδιαίτερος σημαντικό το βιβλίο του Paz είναι ότι συνδυάζει το πρωτογενές βίωμα ενός που έζησε τη δίνη των γεγονότων (και μάλιστα «από τα κάτω», ως απλός συμμετέχων και όχι ως κάποιος ηγέτης της CNT), με τον αναστοχασμό του ανθρώπου που γράφει για αυτά τα γεγονότα χρόνια μετά (κάθε τόσο ο συγγραφέας επαναλαμβάνει φράσεις του τύπου «βλέποντας τα πράγματα με χρονική απόσταση», «αυτά όμως που περιγράφω τώρα δεν τα αισθανόμασταν έτσι τότε» κλπ.). Το *Ταξίδι στο παρελθόν* δεν είναι ούτε μαρτυρία που γράφεται ενώ διαδραματίζεται η επανάσταση, αλλά ούτε και η «επιστημονικά ουδέτερη» καταγραφή ενός ιστορικού.

Ο συγγραφέας του βιβλίου, μολονότι τυπικά όχι λόγιος, διαθέτει μια εκπληκτική συγγραφική δεινότητα στο να μεταφέρει με ζωντάνια τα κρίσιμα στοιχεία αυτού που ως έφηβος έζησε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Εδώ δεν έχουμε τον χώρο να αναφερθούμε εκτενώς σε τέτοιες σκηνές του βιβλίου, αλλά ούτε και χρειάζεται καθώς αυτό μένει να το απολαύσει ο εκάστοτε αναγνώστης, δεν μπορώ

¹ Ένα “πορτρέτο” του ανθρώπου Abel Paz έχει γράψει ο μεταφραστής του βιβλίου (Βλ. Νίκος Νικολαΐδης, «Συναντήσεις με τον Abel Paz», Πανοπτικόν, τχ. 13, Οκτώβριος 2009) άκρως διαφωτιστικό και για το ποιος είναι εντέλει ο «ανθρωπολογικός τύπος» που δημιουργεί τις επαναστάσεις.

ωστόσο να μην μεταφέρω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα. Ο νεαρός Abel Paz έχοντας πάρει κατά τις πρώτες μέρες της επανάστασης ένα τουφέκι αρνείται πεισματικά να το δώσει όταν του το ζητάνε για να φυλάξει σκοπιά με αυτό κάποιος άλλος σύντροφος. Τότε, ένας αναρχικός μεγαλύτερος σε ηλικία τον πλησιάζει και του λέει: «Άκου, μέχρι τώρα η ατομική ιδιοκτησία έχει γεννήσει πολλές αθλιότητες. Η ατομική ιδιοκτησία, για να διατηρηθεί, έχει πάντα ανάγκη από στρατιώτες. Αν είσαι τόσο δεμένος με ένα τουφέκι, εκτός του ότι εκφράζεις το ένστικτο της ιδιοκτησίας, κινδυνεύεις και να μετατραπείς σε στρατιώτη. Εμείς δεν αγωνιζόμαστε ούτε για την ατομική ιδιοκτησία, ούτε και για να υπάρχουν στρατιώτες». Και συνεχίζει ο Paz: «Ήμουν μπερδεμένος. Δεν ήξερα τι να πω. Κοίταξα το όπλο και μου φάνηκε αντιπαθητικό, σχεδόν μου προκάλεσε αηδία. Έδωσα το τουφέκι στον σύντροφο. Αυτός με κοίταξε σιωπηλός. Με κοίταξε τόσο βαθιά που ακόμα και σήμερα θυμάμαι τα σκούρα μάτια του καρφωμένα στα δικά μου. Έφυγαν κι εγώ ξάπλωσα σε ένα στρώμα.». Αμέτρητες ανάλογες σκηνές, που περιγράφουν το κλίμα της επανάστασης μεταπλασμένο με όρους παραμυθητικούς/μυθολογικούς υπάρχουν διάσπαρτες στο βιβλίο καθιστώντας το, συν τοις άλλοις, συναρπαστικό ανάγνωσμα, όπως για παράδειγμα η σκηνή στην οποία ο νεαρός Diego είδε ένα ζευγάρι συντρόφων να φιλιούνται και το ανέφερε ενοχλημένος σε έναν άλλον σύντροφο για να λάβει την αφοπλιστική απάντηση: «Για άκου μια στιγμή, δεν καταστρέφουμε τις εκκλησίες ούτε προσπαθούμε να ξεριζώσουμε τον καθολικισμό από τα μυαλά των ανθρώπων για να μετατρέψουμε την αναρχία σε θρησκεία. Ο αναρχισμός είναι η ποίηση της ζωής και ο έρωτας είναι η πιο υψηλή της έκφραση. Τι πιο φυσικό από τα να αγαπιούνται, να φιλιούνται και να κάνουν έρωτα ο Ερνέστο και η Πιλάρ; Εσύ δεν είσαι ερωτευμένος;»

Τι το ξεχωριστό έχει όμως η ισπανική επανάσταση, και μάλιστα ιδωμένη από την μεριά των αναρχικών, ώστε να μας ενδιαφέρει σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα, θα μπορούσε να ρωτήσει κάποιος κακοπροαίρετος.

Καταρχάς, αυτό που την διαφοροποιεί ριζικά από τις άλλες επαναστάσεις που γνωρίζουμε ήταν το ιδιαίτερο πνεύμα της που περιγράφεται στην πρώτη κιάλας ενότητα του βιβλίου η οποία επιγράφεται με τον εύγλωττο τίτλο «Η επαναστατική γιορτή». Αλήθεια, ποιοι άλλοι πλην των αναρχικών θα βίωναν μια επανάσταση ως γιορτή; Για αυτούς το πρώτιστο και αυτό που κυρίως χαρακτήρισε το «σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας» δεν ήταν ούτε ο πόλεμος («ο πόλεμος εξόντωσε την ποίηση της ζωής, αυτό δηλαδή που εμείς τουλάχιστον θέλαμε να είναι η επανάστασή μας», γράφει ο Paz), ούτε οι μάχες, ούτε οι στρατιωτικοποίηση (άλλωστε ακόμα και στο μέτωπο πηγαίνανε μόνο εθελοντές και ουδέποτε έγινε κάποιου είδους επιστράτευση) –όλα τόσο οικεία όταν φέρνουμε στο νου μας τις παρελθούσες επαναστάσεις– αλλά το εορταστικό πνεύμα των ανθρώπων που παίρνουν τις ζωές τους στα χέρια τους τη στιγμή που το κράτος (αυτό το ψυχρότερο από όλα τα τέρατα τέρας, όπως το ονομάζει ο Νίτσε) καταρρέει μαζί με τις δομές του, τις οποίες οι επαναστάτες αυθόρμητα και με επινοητικότητα αντικαθιστούν με άλλες: αντικρατικές, ελεύθερες, αναρχικές. Χρόνια μετά, σε μια ομιλία του στην Ελλάδα ο Paz συνόψισε με τον καλύτερο τρόπο αυτό το πνεύμα: «Θέλετε να μιλάμε για όπλα και για μάχες, για ήρωες και για προδότες. Έτσι δείχνετε ότι δεν έχετε καταλάβει τι ήταν η επανάσταση. Η επανάσταση δεν ήταν ο πόλεμος στην Αραγωνία. Υποχρεωθήκαμε να πολεμήσουμε γιατί μας χτυπούσε ο παγκόσμιος καπιταλισμός και ο φασισμός, ενώ η γαλλική εργατική τάξη έκανε διακοπές μετ’ αποδοχών. Η επανάσταση ήταν οι άντρες κι οι γυναίκες που έκαναν πραγματικότητα την ουτοπία. Ήταν οι δεκαετίες αγώνων. Αν θέλετε να πεθάνετε μπορείτε να το κάνετε οποτεδήποτε, εμένα με ενδιέφερε η ζωή. Θα μπορούσα να σας μιλήσω για τα χρόνια που πέρασα στη φυλακή, για τους

συντρόφους και τις συντρόφισσες που σκοτώθηκαν. Δεν είναι ο θάνατος που με γοητεύει αλλά η ζωή, γι' αυτό μιλάω για την επανάσταση»².

Το άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ισπανικής Επανάστασης είναι ότι δεν εκτυλίχθηκε «διπολικά», με έναν επαναστατικό πόλο από την μια μεριά και έναν αντεπαναστατικό από την άλλη, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Οι Ισπανοί αναρχικοί είχαν να αντιπαλέψουν τους φασίστες στο μέτωπο (που είχαν την σταθερή υποστήριξη του Χίτλερ και του Μουσολίνι), τους σταλινικούς που με την μονομερή υποστήριξη του Στάλιν θέλαν να χειραγωγήσουν την επανάσταση και να πνίξουν το ελευθεριακό της πνεύμα³, και τους επιτήδειους ουδέτερους αστούς της Ευρώπης που υπό τον φόβο μην εξαπλωθεί ο επαναστατικός οίστρος και στην υπόλοιπη Ευρώπη δεν έκαναν το παραμικρό για να βοηθήσουν τους αντιφασίστες, αλλά αντιθέτως παραχωρούσαν «προνόμια» στις εργατικές τάξεις των χωρών τους για να αποκοιμίσουν το διεθνές προλεταριάτο.

Ο συγγραφέας όμως του *Ταξιδιού*, την ίδια στιγμή που περιγράφει και αναλύει όλα τα παραπάνω στο χρονικό του εποudenί δεν παραβλέπει και αφήνει ασχολίαστα τα λάθη της CNT. Κάτι τέτοιο άλλωστε είναι απολύτως σύμφωνο με το ελεύθερο πνεύμα ενός αναρχικού ο οποίος, μολονότι είναι αφοσιωμένος στην επαναστατική υπόθεση, δεν διέπεται από τον τυφλό, κομματικό φανατισμό ενός στρατευμένου. Κάθε τόσο ο Paz επικρίνει την ηγεσία της CNT για τα λάθη της και για τις αποκλίσεις της από τα ελευθεριακά ιδανικά. Κάνει λόγο για τον διαχωρισμό βάσης-ηγεσίας που παρατηρήθηκε αρκετές φορές, για αυταρχισμό και συγκεντρωτισμό, για την επιβολή ενός διευθυντηρίου που ακύρωνε τον αναρχισμό, για τη ρεφορμιστική στροφή της CNT με το που μπήκε στην κυβέρνηση και ως «φάρμακο» για όλα αυτά, προτείνει αυτό που ο ίδιος και η ολιγομελής ομάδα που συμμετείχε (οι Κιχώτες του Ιδανικού) έπραξαν και τότε: «Να κινούμαστε συνεχώς και να κεντρίζουμε όπως οι σφήκες, δηλαδή να μένουμε πάντα στην αντιπολίτευση, τον μοναδικό τρόπο για να δώσουμε μια ώθηση στον αναρχισμό».

Αβίαστα μπορεί να προκύψει στον αναγνώστη το ερώτημα, αν θα μπορούσαν τα πράγματα να έχουν πάρει διαφορετική τροπή, και τι θα γινόταν αν οι επαναστάτες δεν έχαναν τον πόλεμο. Ερώτημα που εύλογα ισχύει για κάθε επαναστατική διαδικασία που απέτυχε για τον έναν ή τον άλλο λόγο.

Κάποτε ο Κάφκα περπατώντας στο δρόμο με τον νεαρό φίλο του Gustav Janouch συνάντησαν στο δρόμο μια πορεία εργατών. Ο Κάφκα σχολίασε: «Αυτοί οι άνθρωποι είναι τόσο περήφανοι, χαρούμενοι και έχουν τόση πίστη. Επειδή έχουν κυριέψει τον δρόμο νομίζουν ότι κυριέψαν τον κόσμο. Στην πραγματικότητα, είναι εντελώς πλανεμένοι. Ήδη πίσω τους υπάρχουν οι γραμματείς, οι μόνιμοι, οι πολιτικάντηδες, όλοι αυτοί οι σουλτάνοι των μοντέρνων καιρών στους οποίους ανοίγουν το δρόμο που οδηγεί στην εξουσία». Δεν πιστεύετε στην δύναμη των μαζών; Τον ρώτησε ο νεαρός φίλος του. «Ξέρω τι είναι αυτή η δύναμη των μαζών: είναι άμορφη και φαίνεται αδάμαστη και δεν ησυχάζει παρά μόνο σαν δαμαστεί και μορφοποιηθεί. Στο τέρμα κάθε πορείας πραγματικά επαναστατικής ξεφυτρώνει ένας Ναπολέον Βοναπάρτης». Κι όταν ο Janouch τον ρωτά αν η ρώσικη επανάσταση θα εξαπλωθεί κι άλλο ο Κάφκα απαντά: «Όσο πιο πολύ απλώνεται μια πλημμύρα τόσο λιγότερο βαθύ είναι το νερό της και πιο ταραγμένο. Η επανάσταση εξατμίζεται και

² Ο.π., σελ. 74-75.

³ Ενδεικτικά είναι τα όσα έγραφε η *Πράβντα* στις 17 Δεκεμβρίου του 1936: «Η εκκαθάριση των τροτσκιστών και των αναρχοσυνδικαλιστικών στοιχείων έχει ήδη ξεκινήσει στην Καταλονία. Αυτό το έργο θα ολοκληρωθεί στην Ισπανία με την ίδια ενεργητικότητα που επιδείχθηκε και στην ΕΣΣΔ».

μένει μόνο το κατακάθι μιας καινούριας γραφειοκρατίας. Οι αλυσίδες της βασανιζόμενης ανθρωπότητας είναι φτιαγμένες από παλιόχαρτα»⁴.

Η ισπανική επανάσταση, απομονωμένη και υπονομευμένη, ηττήθηκε στρατιωτικά και, νομίζω, δεν έχει νόημα να προβούμε σε εικασίες για το τι θα είχε συμβεί αν ήταν άλλη η εξέλιξή της, αν θα διαψευδόνταν το «μυρολατρικό» συμπέρασμα του Κάφκα για την κατάληξη των επαναστάσεων. Ούτε έχει και μεγάλη σημασία, παρά μόνο ίσως διδακτική για τις τραγικές συνέπειες κάθε ολιγωρίας, να σκεφτόμαστε ποια θα ήταν η μοίρα της Ευρώπης αν ο φασισμός που λίγο μετά οδήγησε την Ευρώπη στο σφαγείο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είχε δεχτεί στην Ισπανία αρχικά το αποφασιστικό χτύπημα. Ολοκληρώνοντας όμως μελαγχολικά την ανάγνωση του *Ταξιδιού*, με την περιγραφή της ήττας και της εξορίας των αγωνιστών που ακολούθησε, αυτό που μπορούμε να κρατήσουμε ως παρακαταθήκη είναι τα αποπλιστικά λόγια του Ντουρούτι στον Van Passen, δημοσιογράφο της εφημερίδας Toronto Star, όταν ο δεύτερος του επισήμανε ότι ακόμα κι αν οι αναρχικοί κερδίσουν, θα κληρονομήσουν σωρούς από ερείπια: «Πάντοτε ζούσαμε μέσα στην αθλιότητα, για ένα διάστημα την είχαμε συνηθίσει. Μην ξεχνάς όμως ότι οι εργάτες είναι που παράγουν τον πλούτο. Είμαστε εμείς, οι εργάτες, που κάνουμε τα εργοστάσια να λειτουργούν, που βγάζουμε το κάρβουνο και τα μεταλλεύματα από τα ορυχεία. που χτίζουμε τις πόλεις... Γιατί λοιπόν να μην ξαναφτιάξουμε όσα καταστραφούν και μάλιστα ακόμα καλύτερα; Δεν μας τρομάζουν τα ερείπια. Ξέρουμε ότι αυτό θα είναι το μόνο που θα κληρονομήσουμε γιατί η αστική τάξη, στην τελευταία φάση της ιστορίας της θα προσπαθήσει να καταστρέψει τα πάντα. Όμως το επαναλαμβάνω, δεν μας τρομάζουν τα ερείπια, γιατί κουβαλάμε έναν καινούργιο κόσμο μες στις καρδιές μας. Αυτός ο κόσμος γεννιέται αυτή τη στιγμή που μιλάμε».

Αυτός καινούργιος ο κόσμος που κάθε φορά οι επαναστάτες κουβαλάν στις καρδιές τους είναι η πολύτιμη ανθρακιά που απομένει ακόμα κι όταν σβήνει η επαναστατική φλόγα, εκείνη η αποφασισμένη και αποφασιστική, μαχητική (απ)αισιοδοξία που γνωρίζει ότι παρά τις ήττες, τις προδοσίες, τις απογοητεύσεις, παρά τη βαρβαρότητα και την κτηνωδία που μας περιβάλλει και κάνει *την ιστορία να μοιάζει με μια κοιλάδα σπαρμένη με κόκαλα*, «nosotros llevamos un mundo nuevo en nuestros corazones»⁵.

Τώρα και για πάντα.

Κώστας Δεσποινιάδης

[Δημοσιεύτηκε στο 1ο τεύχος της «Επιθεώρησης του κοινωνικού αναρχισμού», Μάιος 2013]

⁴ Βλ. Κώστας Δεσποινιάδης, *Φράντς Κάφκα. Ο ανατόμος της εξουσίας*, σελ. 68-69, Πανοπτικόν, 2007.

⁵ Κουβαλάμε έναν καινούργιο κόσμο στις καρδιές μας.